

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

УДК 811.111'4

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.2\(45\).218209](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.2(45).218209)

ДІАЛОГІЧНА МОДЕЛЬ АНГЛІЙСЬКОГО МОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ

Глінка Н.В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
[orcid.org / 0000-0001-7249-3615](https://orcid.org/0000-0001-7249-3615)

Стаття присвячена дослідженню англійського модерністського тексту у категоріальному фокусі комунікативної лінгвістики. Базуючись на розумінні діалогічної природи гуманітарного пізнання (за М.М. Бахтіним) та діалогічній моделі тексту (за О.О. Селівановою) у роботі представлено модулі автора, тексту і читача, що знаходяться у складних комунікативних взаємовідношеннях породження нових текстів і смислів (мегатексту – за І.М. Колегаєвою). Так в нашій діалогічній моделі англійського модерністського тексту модуль адресанта (англійського автора-модерніста) включає особливості його свідомості, континуум мисленнєвих та емоційних процесів, масштаб залучення у творчості колективного підсвідомого та комплексу архетипів, що проявляються у мовній системі його текстів. Вважаємо, що, послуговуючись термінами лінгвістики тексту та лінгвостилістики, можемо представити ці елементи модуля адресанта як ідіостиль та мовний код автора. Важливим є розгляд понять інтенції та інтенційності тексту на перетині модулів автора і тексту. Також у модулі тексту ми розглядаємо тематично-ідейний, символічний, образний простір та нарацію. Важливим елементом комунікативно-прагматичної схеми взаємовідношень між автором англійського модерністського тексту та читачем є стратегічно-тактична програма реалізації таких відношень. Модуль модерністського тексту передбачає внутрішню діалогічність, що проявляється у рекурсивних зв'язках з минулою традицією, попередніми текстами, семіотичним універсумом, та прокурсивних зв'язках, які є базисом для створення нової культурної традиції та діалогу з майбутнім текстом. Стосовно діалогу з адресатом, то текст спонукає його до саморефлексії, і, як результат, до генерації нових смислів та власних інтерпретацій.

Ключові слова: англійський модернізм, діалогічна модель, модуль автора, модуль тексту, модуль читача.

ДИАЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ АНГЛИЙСКОГО МОДЕРНИСТСКОГО ТЕКСТА

Глинка Н.В.

кандидат филологических наук, доцент,
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Статья посвящена исследованию английского модернистского текста в категориальном фокусе коммуникативной лингвистики. Основываясь на понимании диалогической природы гуманитарного познания (по М.М. Бахтину) и диалогической модели текста (по Е.А. Селивановой) в работе представлены модули автора, текста и читателя, находящиеся в сложных коммуникативных взаимоотношениях порождения новых текстов и смыслов (мегатекст - по И.М. Колегаевой). Так в нашей диалогической модели английского

модерністського тексту модуль адресанта (англійського автора-модерніста) включає особливості його свідомості, континуум мислительних і емоціональних процесів, масштаб привертання в творчості колективного підсвідомого і комплексу архетипів, які проявляються в мовній системі його текстів. Считаем, що, користуючись термінами лінгвістики тексту і лінгвістичної стилістики, можемо представити ці елементи модуля адресанта як ідиостиль і мовний код автора. Важливим є розгляд понять інтенції і інтенціональності тексту на перетині модулів автора і тексту. Також в модулі тексту ми розглядаємо тематично-ідейне, символічне, образне простір і наратив. Важливим елементом комунікативно-прагматичної схеми взаємовідносин між автором англійського модерністського тексту і читачем є стратегічно-тактична програма реалізації таких відносин. Модуль модерністського тексту передбачає внутрішню діалогічність, що проявляється в рекурсивних зв'язках з минулою традицією, попередніми текстами, семиотичним універсумом, і прокурсивних зв'язках, які є базисом для створення нової культурної традиції і діалогу з майбутнім текстом. Відносно діалогу з адресатом, то текст побуджує його до саморефлексії, і, як результат, до генерації нових значень і власних інтерпретацій.

Ключеві слова: англійський модернізм, діалогічна модель, модуль автора, модуль тексту, модуль читача.

DIALOGICAL MODEL OF ENGLISH MODERN TEXT

Glinka Nataliia

PhD, Associate Professor,

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute"

The article is devoted to the study of the English modernist text in the categorical focus of communicative linguistics. Based on the understanding of the dialogical nature of humanitarian knowledge (according to M.M. Bakhtin) and the dialogical model of the text (according to E.A. Selivanova) the given article highlights author's module, text module, reader's module, which create new texts and senses (megatext – according to I.M. Kolegaeva). In our dialogical model of the English modernist text the addresser module (the English modernist author) includes the features of his consciousness, the continuum of mental and emotional processes, the scale of involvement in the work of the collective subconscious and the complex of archetypes that are manifested in the language system of his texts. Using the terms of text linguistics and linguistic stylistics, we can represent these elements of the addressee's module as the idiostyle and language code of the author. It is important to consider the concepts of intention and intentionality of the text at the intersection of the author's modules and the text. Also in the text module, we consider thematic-ideological, symbolic, figurative space and narration. An important element of the communicative-pragmatic scheme of relations between the author of an English modernist text and the reader is the strategic-tactical program for the implementation of such relations. The module of a modernist text assumes an internal dialogicity, which manifests itself in recursive connections with the past tradition, previous texts, the semiotic universe, and proursive connections, which are the basis for creating a new cultural tradition and dialogue with the future text. Regarding the dialogue with the addressee, the text encourages him to self-reflection, and, as a result, to generate new meanings and his own interpretations.

Key words: English modernism, dialogical model, author's module, text module, reader's module.

Вступ. Одна з ключових позицій сучасної лінгвістики тексту полягає у визначенні і категоризації комунікативної природи художнього тексту, водночас головним завданням комунікативної лінгвістики є аналіз тексту як знакової форми мовленнєвого спілкування. Тому вважаємо доцільним і актуальним представлення англійського модерністського тексту саме у категоріях

комунікативної лінгвістики. **Метою** нашої розвідки є аналіз діалогічної природи художнього тексту, що передбачає виконання певних **завдань**:

1. Поряд з актуальними текстуальними категоріями цілісності, інформативності, зв'язності та континуума, необхідно дослідити категорії, що характеризують художній текст як процес і продукт комунікації. Такими О.О. Селіванова пропонує визнати референційність, антропоцентричність (адресантність, адресатність), інтерактивність (із підкатегоріями інтенційності, стратегічності, інтерпретанти, ефективності) та інтерсеміотичність (Селіванова, 2008).

2. На основі схематичної моделі текстової комунікації наочно представити всі її елементи в узагальнюючій парадигмі англійського модерністського тексту.

3. Конкретизувати модулі адресанта, адресата і тексту, спираючись на розуміння мегатексту англійського модернізму.

Методи дослідження. Провідною для нашого дослідження є концепція про діалогічність гуманітарного пізнання М.М. Бахтіна, а також теорія читацького відгуку, що об'єднує науковців (Дж. Куллер, С. Фіш, Е. Гірш) зосередженням уваги на ролі читача у процесі читання та інтерпретування текстів. М.М. Бахтін розглядав діалогічність як усеосяжну мережу взаємодії складників ситуації породження й розуміння тексту. Виходячи з його концепції, О.О. Селіванова виокремлює кілька аспектів діалогічності: 1) гносеологічний аспект позначає складні взаємовідношення автора й інтеріоризованого буття (світу дійсності, усвідомленого людиною й етносом), читача й буття, тексту й буття.

Кожний із можливих світів діалогізує один з одним і світом реальності; 2) мовний аспект визначає діалог людини й мови і виявляється у здатності творчої особистості вирватися з полону мовних стереотипів і створити нову зображальну мову, що сприяє розвитку, збагаченню та збереженню словесної мови. Ю. Лотман розглядав художній текст як «семіотичний простір, у якому взаємодіють, підлягають інтерференції та ієрархічно самоорганізуються різні мови» (Лотман, 1981: 3-18). М. Бахтін говорив про мову роману як «систему мов, які діалогічно взаємно висвітлюються. Мова твору не є єдиною й однією» (Бахтин, 1996); 3) культурно-історичний аспект полягає у зв'язку тексту, особистісної свідомості автора й читача з кодом культури в її розвитку в часі та просторі, зокрема, з іншими текстами попередників. Такий діалог має не лише рекурсивний характер, що передбачає інтерсеміотичні зв'язки з попередньою традицією культури, але й прокурсивний, що розглядається як гіпотетичне моделювання впливу тексту на майбутній розвиток семіотичного універсуму культури та його окремих семіосфер. Оскільки створення тексту, як і його розуміння та ідейно-змістова інтерпретація становить собою можливу «багатоповерхову» рухливу програму, зреалізовану в умовах численних кодових переходів як у зовнішньому, так і внутрішньому мовленні» (Бахтин, 1996); 4) комунікативний аспект ґрунтується на інтерактивній взаємодії автора-функції як текстового аналога відсутнього автора й гіпотетичного адресата, закладеного в текстовій програмі адресованості, із реальним читачем; 5) текстовий аспект

виражається у специфіці співвідношення персонажів тексту з авторською функцією та діалогом роздвоєної особистості героїв.

Результати та обговорення. Про діалогічну природу людського мислення висловлювався М.М. Бахтін, стверджуючи, що «...і сама наша думка народжується і формується у процесі взаємодії та боротьби з чужими думками, і це не може не знайти своє відображення у формах словесного вираження нашої думки» (Бахтин, 1996:197). Діалогічність як центральна характерна ознака комунікації представлена у різновекторних дослідженнях: у прагматичній концепції Ч. Морріса та Ч. Пірса, у концепції діалогізму Л. Якубинського, у теорії мовленнєвої діяльності Л.С. Виготського – які віддзеркалювали філософські ідеї К. Леві-Строса, М. Бубера, Біблера, Е. Левінаса, П. Рікера, Ф. Розенцвейга та інших, які стверджували, що діалог є виходом із обмеженого кола мови у сферу свідомості. Серед сучасних вітчизняних лінгвістів слід виокремити позицію І.М. Колегаєвої щодо «оптимізації комунікативного функціонування тексту, того процесу, що отримав невимовну назву "письмоїчитання". Мається на увазі поглиблення інформаційного потенціалу тексту (діяльність адресанта) і поліпшення його інтерпретацій (діяльність адресата) за рахунок розширення обсягу й ускладнення структури у межах такого комунікативного феномену, як мегатекст» (Колегаєва, 2012:171). Я. В. Бистров, застосовуючи діалогічну концепцію М. Бахтіна для аналізу музичних форм роману Тоні Моррісон *A Mercy*, уналежнює поліфонічну нарацію до «розмаїття голосів, які оприявлюють одночасні лінії незалежного мотиву, що з'єднує їх в єдине ціле» (Бистров, 2020: 29).

У лінгвістичних дослідженнях діалогічності тексту термінологічна система представлена, як правило, модулями адресанта, адресата й тексту як семіотичної організації, включеної у лінгвокультурний простір. Також важливо наголосити, що зовнішні вияви діалогу завжди передбачають інтерлокуцію внутрішнього діалогу. У звичайному розумінні діалогічна форма комунікації характеризується просторово-часовою локалізацією адресата і адресанта, тобто учасники діалогу знаходяться в одному місці в один час, але часо-просторовий континуум деформується, коли мова йде про комунікацію автора і читача у якості адресанта і адресата, тобто комунікативний акт між автором і читачем, що відбувається засобами тексту, набуває форму діалогів часів і просторів комунікантів.

Діалогічна модель покликана пояснити керівний у текстовій комунікації механізм діалогічності між адресантом і адресатом засобами тексту. Слідом за О.О. Селівановою, виділяємо чотири складові у модулі адресанта: свідомість, знання про мову і в мові, інтенцію і задум. У модулі тексту – інтерактивні стратегії та семіотичний простір тексту. А в модулі адресата науковець виділяє сприйняття, інтерпретанту, розуміння, інтерпретацію, знання про мову і в мові адресата, свідомість адресата. Вважаємо, що така модель схематично представляє діалог двох індивідуумів, опосередкований і дискретний у часі і просторі, «ускладнений друкованою формою, інконгруентністю тезаурусів комунікантів, ступенем правильності й коректності їхніх стратегічних програм, співвіднесеністю мотивів, інтенцій та інтерпретант» (Селіванова, 2008: 590).

На основі діалогічної моделі текстової комунікації представимо діалогічну модель англійського модерністського тексту. Так в нашій моделі модуль адресанта (англійського автора-модерніста) включає особливості його свідомості, континуум мисленнєвих та емоційних процесів, масштаб залучення у творчості колективного підсвідомого та комплексу архетипів, що проявляються у мовній системі його текстів. Вважаємо, що, послуговуючись термінами лінгвістики тексту та лінгвостилістики, можемо представити ці елементи модуля адресанта як ідіостиль та мовний код автора. Важливим є розгляд понять інтенції та інтенційності тексту на перетині модулів автора і тексту. Також у модулі тексту ми розглядаємо тематично-ідейний, символічний, образний простір та нарацію. Важливим елементом комунікативно-прагматичної схеми взаємовідношень між автором англійського модерністського тексту та читачем є стратегічно-тактична програма реалізації таких відношень.

У сучасних гуманітарних розвідках поняття діалогу набуває різних значень в залежності від часо-просторового виміру і позначає як взаємодію реальних учасників комунікативного акту, так і уявний діалог, що відбувається лише у людській свідомості чи представляє розірваний у часі перетин культурних або духовних явищ. В основі парадигми діалогічності лежить усвідомлення присутності «іншого», прийняття його «співбуття» зі своєю системою поглядів, уявлень, оцінок та визнання інтерактивної природи спілкування. Розглянемо детально модулі діалогічного простору англійського модерністського тексту.

Модуль автора-адресанта представлений діалогом письменника з культурним кодом свого народу і людства загалом, лінгвокультурною традицією, а також власною свідомістю та творчістю, що є результатом життєвого досвіду. Також автор виконує функцію комуніканта зі своїм текстом, персонажами, чужими текстами, з ідеальним читачем-адресатом, передбачаючи його апперцептивне сприйняття, обізнаність у ситуації, його спеціальні знання. У результаті інтелектуального передбачення ідеального читача автор вибудовує комунікативну стратегію, що реалізується системою комунікативних тактик.

Говорячи про англійських письменників-модерністів (передусім, романістів Дж. Джойса, В. Вулф та Д.Г. Лоуренса), слід представити такі їхні спільні риси, що характеризують у модулі автора зовнішні фактори діалогу:

1. Специфічні патріотичні почуття, відкрита чи прихована конфронтація з політичною ситуацією, вимушена чи добровільна еміграція, довготривале проживання за межами батьківщини (хоча хронотоп подій у творах переважно співвідноситься із сучасною Великобританією);
2. Приналежність до uppermiddle class, університетська гуманітарна освіта, соціальний статус і професія письменника;
3. Релігійна обізнаність, що у текстах представлена численними Біблійними ремінісценціями, зображенням церковних обрядів; толерантність, що приходить через конфлікт з церквою;
4. Наявна глибока дитяча травма сексуального характеру, пов'язана з насиллям чи заборонаю;
5. Складні амбівалентні стосунки з авторитарними матір'ю/батьком;

6. Прихована (латентна) гомосексуальність при паралельному глибокому духовному зв'язку із дружиною/чоловіком;

Вступаючи у діалогічні взаємини із модулем тексту, автор застосовує весь свій мовний потенціал для досягнення комунікативного ефекту («знання про мову і в мові»). Цей діалог і називаємо ідіостилем автора. Також важливими у діалозі адресанта з текстом є авторська інтенція текстотворення та авторський задум, що трансформується в ідейно-тематичне ядро тексту, образно-символьну систему, нарративні техніки.

Модуль модерністського тексту передбачає внутрішню діалогічність, що проявляється у рекурсивних зв'язках з минулою традицією, попередніми текстами, семіотичним універсумом, та прокурсивних зв'язках, які є базисом для створення нової культурної традиції та діалогу з майбутнім текстом. Таким чином можемо говорити про діалогічну функцію тексту, що включає власне діалогічні форми, діалог з попередніми текстами, є відповіддю на запити автора, та збуджує до діалогу читача-адресата. Стосовно діалогу з адресатом, то текст спонукає його до саморефлексії, і, як результат, до генерації нових смислів та власних інтерпретацій.

Основними ознаками модулю англійського модерністського тексту є:

1. Втілення неоміфологічної свідомості, яка виявляється у створенні персонажем власної картини світу, що ґрунтується на прадавній міфології та архетипних образах. «Звернення до міфологічного минулого зумовлене станом соціального та ментального розпаду, в якому опинилася людина початку ХХ століття» (Глінка, 2019: 301). Тут присутня орієнтація на прадавню, античну міфологію; циклічна модель часу; пошук нового героя, тема героїчної жертви та монструозності ворогів.
2. Інтертекстуальність як діалог в одному тексті декількох текстів, що виражається у вигляді цитат, алюзій, ремінісценцій. Будь-який текст зітканий із неоглядної кількості культурних кодів, які ввібрані текстом абсолютно несвідомо. При цьому код є відлунням чогось, що вже було читане, бачене, зроблене, пережите, є відбитком цього «вже». Для англійських модерністських текстів особливим джерелом стають тексти класичної англійської літератури, її романтичного періоду.

Щодо діалогу з майбутніми текстами, то вплив англійських модерністів на подальше становлення європейської літератури ХХ століття важко переоцінити. Художня література дотепер генетично пов'язана з модернізмом, вступаючи або в полемічний, або в епігонський діалог з літературними явищами початку минулого століття.

3. Пріоритет форми над змістом. Саме так Семюел Беккет описував творчість Дж. Джойса: «Тут форма – це зміст, а зміст – це форма. Дехто скаржиться, що все це написано не по-англійськи. Але це взагалі не написано. Це не слід читати, точніше, це слід тільки читати. Це слід бачити і чути. Його проза не про щось, а саме ЩОСЬ...» (Беккет).
4. Прийом потоку свідомості є особливою композиційно-мовленнєвою формою англійського модерністського тексту.

Модуль читача-адресата. Автори англійського модерністського тексту бачать свого читача високоінтелектуальною, глибоко обізнаною з історією європейської цивілізації та релігійною традицією особистістю, зі знанням європейських мов і латини, трагічної політичної ситуації перших десятиліть ХХ століття. Автори також апелюють до чуттєво-емоційної сфери своїх читачів, перекладаючи діалог у площину глибинної психології. Як автор спирається на прочитане та пережите, створюючи тексти, так і читач при прочитанні та інтерпретації авторського твору використовує свій життєвий досвід. «Збіг значень їх кодів при осмисленні і сприйнятті стає запорукою взаємодії і, таким чином, адекватного розкриття для читача задуму автора. Хоча множинність інтерпретацій тут не заперечується» (Барт, 1994: 274). Читач виконує функції сприйняття, інтерпретації та розуміння тексту, що у свою чергу призводить до внутрішнього діалогу-рефлексії та генерації вже нових смислів та власних інтерпретацій, які можуть включати створення нових текстів-діалогів (на рис.1. Текст 2) різних функціональних стилів для іншого читача (на рис.1. Читач 2). У такий спосіб авторський світогляд генерує текстовий універсум, який перетинається із інтерпретаційним простором читача. Схематично наше розуміння діалогічної природи взаємовідношень «автор – читач» у процесі сприйняття англійського модерністського тексту представлено на рис.1:

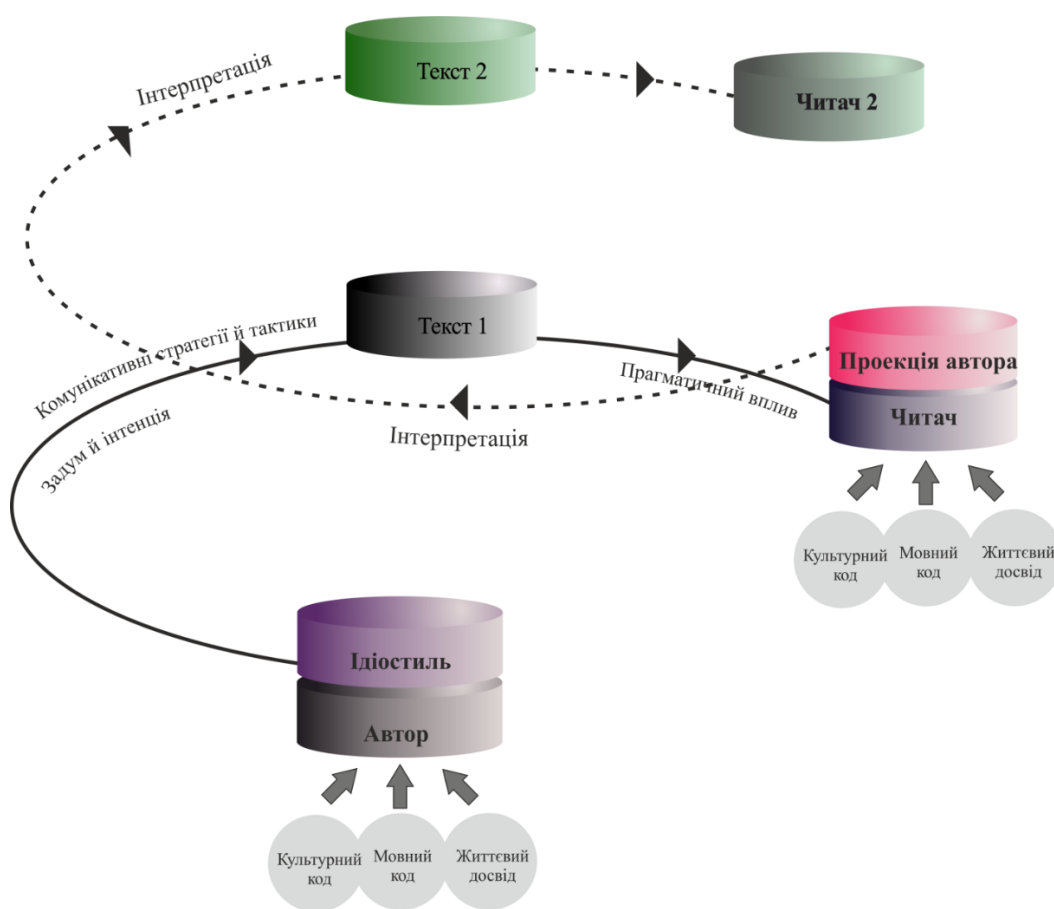

Рис. 1. Схеми взаємовідношень «автор–читач» у процесі сприйняття та інтерпретації англійського модерністського тексту

Висновки. Принцип діалогічності дає змогу дослідникові розглядати текст у якості знакового посередника комунікативної ситуації, що уподібнюється складній синергетичній системі, перехід якої від хаосу до порядку, тобто до розуміння читачем комунікативного задуму та змісту тексту, детермінований внутрішніми й зовнішніми чинниками. Англійський модерністський текст є певним інтелектуальним інструментом, має свою пам'ять, і в результаті підключення до комунікативного ланцюга створює нові повідомлення, виходячи з гіпотетичної ідеальної особистості читача.

Список літератури:

- Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. М. Прогресс, 1994. 616 с.
- Бахтин М. М. Проблема текста. *Собрание сочинений*. М. Рус. слов., 1996. Т.5. С.306–328.
- Беккет С. О Джойсе. URL: <http://james-joyce.ru/articles/samuel-bakket-is-esse.htm>
- Бистров Я. В. Ризома в англійському постмодерністському тексті: когнітивно-синергетичний вимір. *Записки з романо-германської філології*. Випуск 1 (44). 2020. С. 23-37. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1\(44\).210992](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1(44).210992)
- Глінка Н. В. Англійський модерністський текст: комунікативно-прагматичний аспект. Монографія. К., Інтерсервіс, 2019. 330 с.
- Коллегаєва І.М. Текст і мегатекст як члени єдиної комунікативної родини. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження та перспективи* / НАН України, Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов, ред.. А.Д.Белова та ін. К, 2012. С. 170-178.
- Лотман Ю.М. Структура і семантика художественного тексту. *Труды по знаковым системам*. Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 1981. С. 3-18.
- Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми. Полтава: Довкілля, 2008. 712 с.

References:

- Bart, R. (1994). *Izbrannyje raboty. Semiotyka. Poetyka*. M: Prohres.
- Bakhtyn, M. M. (1996). *Problematika teksta. Sobr. sochinenij*. M: Rus. slovo, 5, 306–328.
- Beket, S. (1929). *Pro Dzhojsa*. URL: <http://james-joyce.ru/articles/samuel-bakket-is-esse.htm>
- Bystrov, Y.V. (2020). *Ryzoma v anhliyskomu postmodernomu teksti: kohnityvno-synerhetychnyy vymir. Zapysky z romano-hermanskoji filologiji*. 1 (44), 23 - 37. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1\(44\).210992](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1(44).210992)
- Glinka, N.V. (2019). *Anhliyskyj modernistskyj tekst: komunikatyvno-prahmatychnyj aspekt. Monohrafiya*. K., Interservis.
- Kolegaeva, I.M. (2012). *Tekst i mehatekst yak chleny yedynoji komunikatyvnoji rodyny. Lihvistyka XXI stolittya: novi doslidzhennya ta perspektyvy* / NAN Ukrayiny, Tsentr naukovykh doslidzhen' ta vydannya inozemnykh mov, red .. A.D.Byelova ta in. K., 170 - 178.
- Lotman, Y.M. (1981). *Struktura ta semantyka hudojestvennoho teksta. Trudy po znakovym systemam*. Tartu: Yzd-vo Tartuskoho un-ta, 3-18.
- Selivanova, O.O. (2008). *Suchasna linhvistyka. Napriamy ta problemy*. Poltava: Dovkillya.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2020 року